

Germanie Klaudia Ptolemaia, Brno 1953, IV. str. 326 n.) ukazuje, že ze dvou variant 6,24,4 nuno quoniam in eadem inopia egestate patientia qua Germani permanent eodem victu et cultu corporis utuntur — u Bureše protože však Germáni setrvávají v stejném nedostatku, nouzi a odříkání jako dřívě, protože se žíví stejnou potravou a stejně pečují o své tělo — s variantami patientiaque dosvědčuje stav dnešních našich archeologických vědomostí správnost čtení patientiaque. Ostatně výsledky archeologických výzkumů potvrzují spolehlivost Caesarových zpráv (E. Šimek, *ibid.* str. 210 n., A. Grénier, *ibid.* str. 597).

Překladatel opatřil jednotlivé knihy Zápisků výstižnými názvy, rozčlenil je podle obsahu v myšlenkově uzavřené části a ty opět v kratší úseky s heslovitými nadpisy, jak je to v souhlase s překladatelskou praxí nové doby, ostatně i některá teubnerská vydání doprovázejí souvislý text originálu hesly vyjadřujícími stručně obsah stránky. Překlad doprovázejí jednoduché instruktivní plány bojových situací a obrázky, jež zároveň se stručnými poznámkami a abecedním jmenným rejstříkem s vysvětlivkami a poučením o římském vojenství umožňují čtenáři dokonalejší porozumění textu. Postrádáme jen mapku Galie. Doslov napsal Jaromír Borecký (v tiráži chybně vytištěno Boreský); obsahuje stručné, ale výstižné vylíčení vývoje římských dějin, který s vyhocením třídních rozporů římské společnosti dospěl ke krizi republiky, přílehou charakteristiku Caesarovy osobnosti a jeho politické a literární činnosti a posléze údaje o vlivu jeho díla na kulturní tradici.

Nové vydání Caesarových Zápisků o válce galské spolu s Burianovou monografií o Caesarovi vyšlo nedávno v řadě „Portréty“ umožní českému čtenáři nejen se seznámit se způsobem, jak se šířilo římské imperium, nýbrž i pochopit hlouběji jednu z nejvýznačnějších světových postav, která výrazně zasáhla do historického vývoje lidstva.

Antonín Hartmann

Kazimierz Michałowski, Palmyre. Fouilles Polonaises 1959. Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 1960. Str. 232, obr. 238, 6 tab., in 4°.

Na výzkumu významného archeologického střediska, jakým je Palmyra (dn. Tudmir), někdejší sídelní město rozsáhlé efemerní říše slavné královny Zenobie a významná stanice karavaniho obchodu v syrské poušti mezi Mesopotamií a Středomořím, pracovali donedávna badatelé angličtí, němečtí, francouzští, syřští, dánští a švýcarští a k nim přistoupili v posledních letech i archeologové polští za vedení prof. varšavské university K. Michałowského. Byl jim svěřen archeologický průzkum západní části města zv. tábor Diokletianův (z let 293—302), ježž prozkoumání nebylo provedeno systematicky. Jde o areál asi 30 000 m², jehož antické stavební zřízení ukazují různé urbanistické úpravy v době byzantské a arabské ze staršího materiálu. Znovu byl podrobně sledován plán Diokletianova tábora, určena jeho uliční osa a hlavní body mezi porta praetoria, tetrapylem a dalším portikem.

Významné je poznání typu praetorské brány, ježž úprava se jeví po tomto doplňujícím zjištění některých nových stavebních prvků a dekoračních článků podstatně jiná než na dosavadním plánu, vypracovaném jen podle sondáží a publikovaném v dvojsvazkové knize Th. Wieganda a D. Krenckera, Palmyra. Ergebnisse der Expeditionen von 1902 und 1907. Berlín 1932. Novým výzkumem se dostává do osvětlení zčásti odlišného také kolonáda s řadou korintských sloupů po obou stranách ulice, ježž pozdější úprava ukazuje další dvě historická období, byzantské, ježž použilo římského materiálu pro stavbu obytných budov, a arabské, které naložilo libovolně a méně pečlivě se stavivem i byzantským pro své potřeby. Zbytky obydlí se skladišti a obytnými místnostmi dochovaly tu i rozmanité předměty užitkové pro běžný život. Předpokládaný vzhled této části města v grafické rekonstrukci L. Dąbrowského (obr. 88) se opírá o architektonické články, jež tam byly nalezeny (str. 9—81).

2. kapitola (82—136) obsahuje popisný katalog plastických výtvorů nalezených v tomto sektoru, jež jsou vesměs ve stavu fragmentárním a často otřelé a poškozené. Pocházejí z pohře-

biště nebo měly funkci čestných soch a votivních reliéfů a bylo jich použito v pozdějších přestavbách jako stavebního materiálu, což obě ztěžuje jejich datování; kladou se do 2. a 3. stol. Jsou to hlavy a busty kněží a jiných mužů nebo žen se zvláštní úpravou vlasů, šatu a se šperky, popř. zlomky jiných částí těla. Našla se i řada byzantských bronzových mincí. Dochované architektonické články a jednotlivosti dekorace jsou zde prozatímním inventářem. Většina dokladů je zobrazena.

II. část (137—204) podává popis prozkoumané hrobky v blízkém Údolí hrobů, jež byla sice kdysi vyloupena a je zčásti zřícena, ale dochovala vedle řady milodarů v dobře pracovaném reliéfu podobu majitele (Zabda) tohoto hypogaea, jeho ženy (Beltihân) a syna (Ogá), označené nápisem (asi z pol. 2. stol.). Přes vyloupení hrobky našlo se dosti sepulkrálního materiálu, který je pramenem pro poznání pohřebních ritů.

III. část (205—220) vyplňuje soubor získaných nápisů řeckých a několika palmyrských, sepulkrálních i jiného obsahu, které jsou publikovány v obraze, v transkripci a překladě profesora varšavské university S. Strelcyna. Připojen je index obrazů a obsah kapitol a přílohu tvoří 6 plánek.

Kazimierz Michalowski, Palmyre, Fouilles Polonaises 1960. Warszawa 1962, str. 284, obr. 315, tab. I—IV.

Druhá výkopná kampaň byla věnována průzkumu tetrapylu (str. 7—77), ústředního architektonického prvku římského tábora mezi porta praetoria a chrámem, se třemi vchody na každé straně; v něm se křížily dva hlavní arterie, via praetoria a ulice vedoucí k chrámu bohyně Allât. Detailní analýzou jeho článků a zjištěním jeho základů bylo možno určití dobu jeho zřízení. Dobrymi důvody, opíraje se o jednu palmyrskou plastiku a zlomek votivního nápisu, datuje autor výstavbu po roce 240. Získáním řady architektonických prvků našla se opora pro kresebnou rekonstrukci stavby, v níž zůstává hypotetická úprava násloupí a zastřešení. Problémem je i umělecká výzdoba stavby. Kolonáda, provávající ulici od tetrapylu k chrámu bohyně Allât, se jeví starší než tetrapylon. V době byzantské (v 6. a 7. stol.), v níž pokračoval život plně jako v době římské, došlo k radikální přestavbě tetrapylu: bylo upraveno na obydlí pro potřeby řemeslníků, jejichž zařízení dílen je zčásti dochováno. V jeho blízkosti byl nalezen poklad 27 zlatých mincí byzantských císařů z 1. pol. 7. stol., jež mají značnou historickou a uměleckou cenu. Našlo se též několik šperků, keramika i jiné předměty, jež poskytují pohled do potřeb života obyvatelstva. V arabském období města, které tu začalo r. 634, kdy Tudmir poklesl na provinciální arabské sídliště, bylo užito staveb starších, ale došlo k mnohým úpravám, které svědčí o nižší úrovni života; všude je patrné zchudnutí.

V 2. a 3. kapitole (78—110) jsou probrány jednotlivé architektonické i dekorativní články z tetrapylu, zvláště řada korintských hlavic, detailně popsány, proměřeny a zobrazeny, a to i jejich drobné fragmenty. Podobně i jednotlivé stavební a výzdobné prvky z kolonády vedle tetrapylu, především část trojúhelného štítu (obr. 104), který by zasluhoval vzhledem k své dochovalosti kvalitnější záběr fotografický.

V II. části kap. 4. (111—207) je katalogem plastických nálezů, jež jsou vesměs ve stavu fragmentárním. Jde o dekorativní reliéfy (zajímavá např. část zodiaku v kasetovaném stropě) a sošky (pozoruhodná zvláště soška Victorie z 2. stol. s rysy tradice řecko-římské) a votivní plastiky, skulptury funerární a náhrobní stély, jež lze datovati od 1. stol. do 3. stol. Je mezi nimi řada hlav mužů (kněží) a žen, jež podávají individualisované fysiognomie; dokumentární cenu mají i fragmenty bust v draperii. V 5. kapitole (208—221) je soupis a zobrazení drobných předmětů z terakoty a bronzu, sklo, bronzové mince aj. Kapitola 6. (222—236) je věnována zlatému pokladu, jež tvořilo 6 kusů šperků (náušnice, prsten, přívěsek) z 5.—7. stol. a 27 zlatých byzantských mincí z 1. pol. 7. stol., jež byly patrně v oběhu i v arabském kalifátu. Zobrazení mincí je nedosti zřetelné. Získané nápisy řecké a palmyrské, úplné neb jen částečně dochované, jsou náhrobní, votivní a čestné (celkem 19); podány jsou ve fotozáběru, transkripci a překladu (kap. 7., str. 237—258).

V III. části (259—272) je pojednáno o dispoici podzemních hrobek v Údolí hrobů; zdá se, že jde o 3 řady hrobek orientovaných západovýchodně, dosti od sebe vzdálených pro měkkost skalního podloží a v určitém ustáleném rytmu. Zjištění je důležité pro další výzkum tohoto areálu. Objevena byla další podzemní hrobka (N), přístupná po schodišti o 22 stupních (z 1. pol. 2. stol.). Ukazuje se, že původní rozsáhlejší její plán byl později opuštěn asi z důvodu finančních nesnází majitele.

Kazimierz Michałowski, Palmyre, Fouilles Polonaises 1961. Warszawa 1963, str. 260, obr. 285, tab. I—III, příl. I—VI.

V I. části jsou popsány výsledky výzkumu v úseku ulice mezi tetrapylem a velkou branou vedoucí na forum (kap. 1., str. 9—60). V době římské byla tato via praetoria provázena po obou stranách kolonádou monolitických sloupů na soklu, s korintskými hlavicemi, jež mají nestejně dekorační prvky; jeví se jako starší než hlavice tetrapylu. Podrobný stratigrafický průzkum umožnil zjištění, že stavba velké brány byla provedena ve dvou etapách. Její krešebné rekonstruovaný vzhled se liší od rekonstrukce Wiegandovy, která se opírala jen o průzkum sondážní. Tato hlavní ulice byla v pozdní době byzantské a v době arabské (po r. 639) zúžena na úzkou uličku, při níž a v bývalé kolonádě byla upravena ze staršího stavebního materiálu po obou jejích stranách obydlí nepravidelných půdorysů; jejich vzhled je detailně popsán a uvedeny jsou chudé nálezy předmětů někdejšího vnitřního zařízení. V 2. kapitole (61—109) jsou proměřeny, roztříženy, popsány a zobrazeny dochované architektonické a dekorační články jednak z velké brány, jednak i množství článků dopravených tam k jinému použití z okolí brány a ve via praetoria. Jejich zařazení bude možné až po úplném výzkumu této části města. Kapitola 3. (110—194) je popisným a obrazovým katalogem nalezených náhrobních plastik a jiných sepulkrálních předmětů. Jsou to fragmenty stél, pěkná řada portrétních hlav a bust mužů (kněží) a žen, sošky dětí, ležící postavy a náhrobní reliéfy. Jsou datovány do 2. a 3. stol. Materiálem je skoro vesměs vápenec. V dekorativních a votivních skulpturách palmyrských se často vyskytuje motiv orla; z figurálních námětů je zajímavá např. soška bohyně Kybély, uctívané zde pod jménem Allât. Z drobných nálezů jsou tu hliněné lampičky, misky, džbány, předměty kovové, sklo a bronzové značně otřelé mince (tab. I—III).

V II. části (195—231) je podán popis výtěžků pokračujícího výzkumu v Údolí hrobek. Kapitola 4. (197—208) seznamuje s novým typem rozsáhlé podzemní hrobky, která byla přístupná po schodišti z přízemní místnosti ve vysoké věži. Hrobka má symetrické rozvržení tří dvojic komor, přístupných z jednoho koridoru. Tento nový půdorysný typ hrobky se řadí ke třem dosud známým druhům hrobek v podobě věže, domu a hrobky podzemní bez horní výstavby. Podle Michałowského jde o typ vývojově nejstarší (asi od pol. 1. stol. do pol. 2. stol.). Byly tu nalezeny fragmenty různých plastik, nápisů a jiných předmětů. Další kapitola (204—231) je katalogem nálezů plastických, v nichž význačné jsou opět portrétní hlavy a busty mužů, žen a chlapců (vyniká např. hlava mladíka z 2. pol. 1. stol.), stély, keramika a římské mince.

Část III. (233—250) přináší katalog 24 čísel palmyrských nápisů z 1.—3. stol. ve fotokopii, transkripci a překladě. Připojen je seznam ilustrací, tabulek, plánů a obsah.

*

Všechny tři svazky polské publikace o Palmyře přinášejí detailní repertoár všeho nálezového materiálu z jednotlivých vývojových etap města, jež lze tu podle datovacích pomůcek přibližně určit; je podrobně popsán ve shodě s akribií výkopně technickou. Popis v textu lze sledovati a konfrontovati s podáním obrazovým, jež sleduje efi dokumentační a jímž je celá publikace bohatě proložena tak, že ilustrace přiléhají k pečlivě popisnému výkladu. Jejich kvalita je vcelku vyhovující; mnohde se pamatuje na významný detail. Důležitá jsou některá nová archeologická zjištění, jež opravují, zpřesňují nebo modifikují dřívější znalosti zkoumaného terénu tohoto významného centra římské civilizace, čímž přispívají k řešení a k objasnění některých sporných otázek. Jsou tu nová fakta a podněty, jež však i rozmnožují problematiku.

Shrneme-li dosažené výsledky práce polských archeologů v Palmyře, shledáme, že se tímto systematickým výzkumem podrobněji poznala západní část topografie města, jejíž některé dosavadní nepřesnosti bylo možno opravit, její historický vývoj a změny, které tato čtvrt zažila v době římské, byzantské a za arabského osídlení, jak to lze vyčísti ze zřízení města. Pro dějiny palmyrské architektury jsou významné hrobky nejen věžovité, v podobě domu a podzemní, ale i typ spojující věž a hypogaeum. Pozoruhodné jsou četné korintské hlavice v typu skoro kano-nickém v 2. stol. n. l. Není bez zajímavosti zjištění, jak se nakládalo s římskými a byzantskými architektonickými články a materiálem v další „přestavbě“ — získává se tak příspěvek pro poznání společenské a ekonomické historie Palmyry—Tudmiru. Význačná je kořist nových plastických dokladů, náhrobních reliéfů, bust a hlav — jsou to portréty bohatých i chudších kněží, žen a dětí; prosopografie palmyrská byla obohacena o řadu fysiognomických typů a o několik jmen. Přestože jde skoro vesměs o fragmenty a torsa, jsou to při své prostřední estetické hodnotě významné dokumenty palmyrské sopečné umění a ikonograficky. Byly jimi získány i některé příspěvky pro poznání kultury zemědělců. Navržená datování nabývají na přesvědčivosti zvláště tam, kde autor přihlíží komparačně i k jinému známému památkovému materiálu.

Polský archeologický výzkum podává významné doplňky k dosavadnímu obrazu města a posunuje značně kupředu naše znalosti, jež budou nepochybně dále rozmnožovány. Pozornosti a uznání zasluhuje i pohotovost, s jakou byly dosažené výsledky tak včasné publikovány.

Gabriel Hejzlar

Joseph Wiesner, Die Thraker (Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes). W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1963, str. 256 + XII. tab.

V pozoruhodné edici *Urban-Bücher*, die wissenschaftliche Taschenbuchreihe, vyšla jako 41. svazek *Wiesnerova* kniha o Thrácích. Není s podivem, že se jí rozhodl napsat autor studií o před-historickém a ranněhistorickém údobí ve Středomoří, o problematice záhrobí, o rozvoji jezdeckví a pěstování koně. Tento okruh tematiky ho nutně přivedl k pozoruhodnému starověkému národu Thráků, jehož kmeny právě v těchto oblastech významně zasáhly do dějin antického světa.

Autor postupuje historicky, a to tak, že sleduje nejen vývoj Thráků a jejich přínos antickému světu, nýbrž i působení jiných kmenů, např. Keltů a Franců, na kulturu thráckou. Šest kapitol, doplněných hojnými poznámkami a odkazy na vědeckou literaturu, má nestejnou, ba možno říci klesající úroveň. Autor vychází z prehistorických nálezů a psaných zpráv, vcelku však opomíjí prameny nápisné a numismatické, významné zvláště pro římskou dobu. Zprávy, které má k dispozici, dovede vhodně spojovat a jasně kombinovat. V knize je celá řada zdařilých postřehů, mnohé závěry třeba však brát s rezervou, neboť jsou vytvořeny kombinací zpráv pocházejících z různého časového údobí, což zvláště u lokalizace kmenů může vést k závěrům velmi podmíněným (str. 13 n.). Ze zdařilých výkladů upozorníme alespoň na to, že Anchises, který tajně použil božských orů trojského krále pro vlastní chov, je mu pravzorem toho, jak se dardanská šlechta setkala s nejsevernějším výběžkem pěstování koně, s Trójou a jejím vozatajstvem (*Wagenritter-tum* — str. 57). Nebo spojení starého názvu Strymonu (Palaistinos) s palestinskými Péliisty, vykazujícími vztahy k Podunají (str. 63, 200^b). Nebo rozbory keltských vlivů (str. 146), pozorování, že Thracie měla sloužit k doplňování římského vojska (str. 169) anebo konečně výklad o rozvoji křesťanství na Balkáně a o jeho zvláštnostech, vzniklých uzpůsobením thrácké povaze (str. 190).

Thrácké kultuře se autor věnoval plným právem zvláště pozorně. Pochopitelně věnuje nejvíce místa náboženství, o němž máme také nejvíce zpráv už proto, že tak výrazně zasáhlo do řeckého myšlení v postavách svých božstev, např. Dionysa, Orfea, Bendidy, Area aj. Dále se zabývá postavením thrácké ženy, žijící volně za svobodna, ale přísně v polygammím manželství, končícím při úmrtí muže obětí nejmilejší mu ženy. Autorově pozornosti neušly ani některé etnografické zvláštnosti, jako tetování, útes (je ovšem sporné, co značí výraz *Threikes akrokomoí* — Hom. II. IV. 533), úbor (zde chybí zmínka o charakteristickém *cucullu*) atp.